

ẢNH HƯỞNG CỦA VIỆC ÁP DỤNG QUÁ TRÌNH DỊCH CỦA BELL, R.T.

Nguyễn Ngọc Tường Ngân
Khoa Ngoại ngữ, Đại học Cần Thơ
(Bài nhận ngày 18 tháng 9 năm 2003)

TÓM TẮT: Lý thuyết dịch là một mảng trong lĩnh vực ngôn ngữ học ứng dụng. Do đó, xem xét tác động, ảnh hưởng của việc áp dụng lý thuyết dịch trong thực tế là cần thiết. Bài báo này trình bày về một nghiên cứu về lý thuyết dịch đã được thực hiện tại trường đại học Cần Thơ. Lĩnh vực nghiên cứu đã được chọn xuất phát từ vai trò của dịch thuật trong giai đoạn hiện nay - thời kỳ hội nhập với sự cần thiết phải thông hiểu lẫn nhau giữa những người không đồng ngôn ngữ. Vì vậy, việc nâng cao hiệu quả dịch có tầm quan trọng đặc biệt.

1. Giới thiệu

Trong những năm gần đây, lĩnh vực dịch thuật được tập trung nghiên cứu khá nhiều. Quá trình dịch thuật là một quá trình phức tạp, liên quan đến nhiều yếu tố: văn hóa, xã hội và ngôn ngữ. Vai trò của việc dịch là chuyển những thông tin đã được mã hóa từ ngữ nguồn sang ngữ nhận. Người dịch là một đầu mối quan trọng trong chuỗi giao tiếp. Vấn đề là có nhiều khó khăn trong việc dịch vì ảnh hưởng của các yếu tố tâm lý, xã hội trong suốt quá trình dịch. Ngoài ra, nhân tố ảnh hưởng có thể đơn giản chỉ là sự không tương đồng giữa hai ngôn ngữ. Và chính những khác biệt rất tinh tế này có thể sẽ tạo ra những bản dịch không trung thực. Vì vậy, để có một bài dịch chính xác đòi hỏi người dịch phải hiểu rõ nội dung cũng như ngữ cảnh, những kiến thức có liên quan...

Kỹ năng dịch vẫn cần được nâng cao hơn nữa. Đặc biệt, các sinh viên chuyên ngữ vẫn cảm thấy rất khó để tạo ra một bản dịch được công nhận. Cái mà người đọc hay người nghe cần là những thông tin sát với những gì được thể hiện trong ngôn ngữ gốc, hay nói cách khác, là sản phẩm của một quá trình dịch hiệu quả. Thiết nghĩ, rất cần thiết xem xét quá trình mà người dịch thực hiện. Tận dụng quá trình dịch theo phương pháp của Roger T. Bell (1991), nghiên cứu được thực hiện nhằm kiểm chứng hiệu quả của việc áp dụng quá trình này.

2. Tổng quan quá trình dịch theo quan điểm Roger T. Bell (1991)

Phần này sẽ trình bày về lý thuyết của quá trình dịch và một số nghiên cứu trong lĩnh vực này. Có nhiều quan điểm của nhiều tác giả nhưng ở đây chỉ tập trung xem xét quan điểm của Bell và một số nhà nghiên cứu khác có những ý tưởng tương đồng về quá trình dịch với quan điểm Bell. Theo Bell, dịch là một quá trình gồm 3 bước: phân tích văn bản gốc, sắp xếp ý và tổng hợp lại thể hiện bằng ngôn ngữ dịch. Cả quá trình phân tích và tổng hợp đều được thực hiện trên cả ba khía cạnh cơ bản của ngôn ngữ: cú pháp, ngữ nghĩa và ngữ dụng. Theo đó, người dịch trải qua từng giai đoạn nhưng không bắt buộc theo một thứ tự cứng nhắc mà có thể thay đổi phù hợp với mỗi cá nhân và quá trình này cũng có thể được thực hiện lại nếu người dịch vẫn chưa hiểu hết thông tin từ việc phân tích hay vẫn chưa đủ ý cho quá trình sắp xếp ý tưởng. Cụ thể như sau:

a. Phân tích:

Phân tích cú pháp (syntactic analysis): bước đầu tiên để chuẩn bị cho dịch là đọc kỹ bản văn gốc. Lúc này người dịch bắt đầu với việc nhớ lại những cấu trúc và từ vựng đã có sẵn trong đầu. Đó là những cấu trúc thường gặp phải và những từ thông dụng, ví dụ những từ chức năng như Is, do, the,...

Phân tích nội dung (semantic analysis): Sau khi hoàn thành phân tích cú pháp, người dịch với những cấu trúc câu sẵn có, tìm nghĩa của các từ trong câu và nghĩa được tạo thành trong tổng thể mỗi câu. Việc xác định nghĩa không chỉ dựa vào tự điển mà người dịch phải biết chọn lọc và đoán nghĩa sao cho phù hợp với ngữ cảnh.

Phân tích ngữ dụng (pragmatic analysis): Ngoài nội dung, văn phong và mục đích của người viết cần được đặc biệt chú ý để hiểu được hết được hàm ý trong nội dung cần dịch.

b. Tổ chức và sắp xếp ý:

Từ những thông tin đã có, người dịch sắp xếp lại những nội dung theo trật tự nhất định, chuẩn bị sẵn sàng cho việc chuyển tải nội dung đó sang ngôn ngữ dịch.

c. Tổng hợp:

Là việc thể hiện lại hình thức và nội dung đã có ở hai bước đầu với phong cách thích hợp. Người dịch có thể giữ nguyên phong cách của tác giả để đảm bảo truyền đạt thật chính xác nguồn thông tin gốc hay chọn cho mình một phong cách mới thích hợp với đối tượng tiếp nhận hay mục đích của việc dịch. Đây là công việc ngược lại so với bước phân tích, và người dịch sẽ đi từ việc chọn phong cách và cách thức truyền đạt đến nội dung và cấu trúc thích hợp để biểu đạt nội dung đó.

Hai quan điểm nữa cũng được đề cập đến là của Larson (1984) và Nida (1964). Hai nhà nghiên cứu này có sự phân chia quá trình dịch ra thành những bước khác nhau. Quá trình dịch theo họ, nhìn chung, cũng mang những đặc tính cơ bản giống như sự phân chia của Bell – đều thể hiện việc phân tích ngôn ngữ gốc, sắp xếp và tổng hợp sang ngôn ngữ dịch. Tuy nhiên, sự phân chia của Bell tương đối đầy đủ ở các khía cạnh của ngôn ngữ cần được người dịch xem xét đến ở từng giai đoạn.

Các nghiên cứu khác về quá trình dịch cũng đưa ra được những yếu tố ảnh hưởng đến chất lượng bản dịch như sự am hiểu về văn hoá hay có vốn kiến thức tổng quát. Ngoài ra, việc xác định không đúng đối tượng tiếp nhận bài dịch cũng làm cho khả năng truyền đạt kém hiệu quả.

Qua những nghiên cứu trên, vẫn chưa có sự khẳng định nào về mối quan hệ giữa việc áp dụng những bước đã nêu của quá trình dịch của Bell và chất lượng của bản dịch. Liệu việc áp dụng đó có thể làm tăng hiệu quả của quá trình dịch hay không? Nghiên cứu thực nghiệm đã được thực hiện để trả lời cho câu hỏi trên.

3. Phương pháp nghiên cứu

Phương pháp được áp dụng là phương pháp tiếp cận mô tả (descriptive approach) để xác định mối quan hệ giữa việc áp dụng quá trình dịch của Bell và chất lượng bản dịch mà trong đó quá trình dịch của mỗi cá nhân được thực hiện một cách độc lập, riêng biệt và chất lượng bản dịch theo đó biến đổi tương ứng.

Quá trình nghiên cứu bao gồm cả nghiên cứu lý thuyết và nghiên cứu thực nghiệm. Qua nghiên cứu lý thuyết đã chứng minh chưa có công trình hay nhà nghiên cứu nào đã khám phá đề tài này. Nguồn tài liệu được lấy từ thư viện trường Đại học Cần Thơ, các bài giảng về lý thuyết dịch và các trang web có liên quan. Nghiên cứu thực nghiệm được thực hiện tiếp theo nhằm tìm ra hiệu quả của việc áp dụng quá trình dịch này. Đối tượng nghiên cứu là sinh viên ngành Cử nhân Anh văn năm thứ tư Trường Đại học Cần Thơ đã được học về quá trình dịch của Bell, R.T. (1991). Trình độ của những sinh viên này tương đồng do cùng được đào tạo theo một khung chương trình chung.

Câu hỏi nghiên cứu:

Lý thuyết dịch đề ra khái niệm về dịch và người dịch. Trong đó, khái niệm dịch được xét đến như một quá trình. Có nhiều quan điểm khác nhau về quá trình dịch. Điều này nằm trong mục tiêu của lý thuyết dịch là nhằm đề ra phương pháp dịch tối ưu cho người dịch. Câu hỏi nghiên cứu được đặt ra là quá trình dịch theo quan điểm của Roger T. Bell (1991) khi được áp dụng có ảnh hưởng như thế nào đến chất lượng bản dịch - "How does the application of Bell's process of translation result in better translated texts?"

Trong quá trình thực hiện quá trình dịch, để tăng tính hiệu quả của quá trình dịch Bell đề xuất đưa ra *câu hỏi nghiên cứu*. Mỗi giai đoạn trong quá trình dịch sẽ tương ứng với một số câu hỏi nhất định.

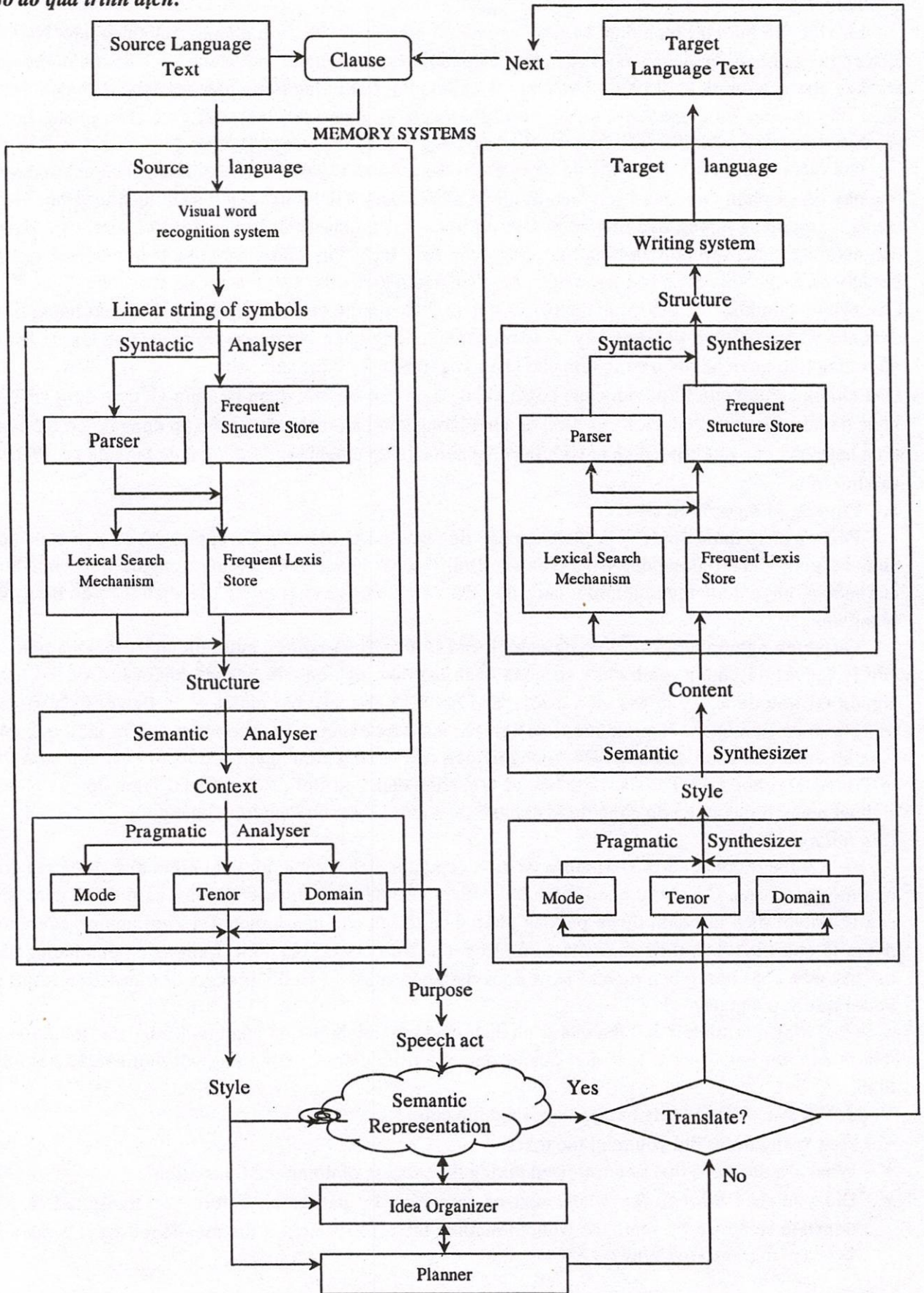
Ví dụ: Một vài câu hỏi trong bảng câu hỏi nghiên cứu:

- ✓ How many times did you read the text?
- ✓ What are the steps that you followed during the process of doing the translation?
- ✓ Did you read through the whole text or paragraph by paragraph before you translated or you translate sentence by sentence without reading the text? Which of the mentioned ways bring you the ease to translate? Why?

- ✓ Did you try to achieve general comprehension of the text before you translate? Or do you think that you might gradually understand by translating sentence by sentence?
- ✓ ...

Sơ đồ quá trình dịch:

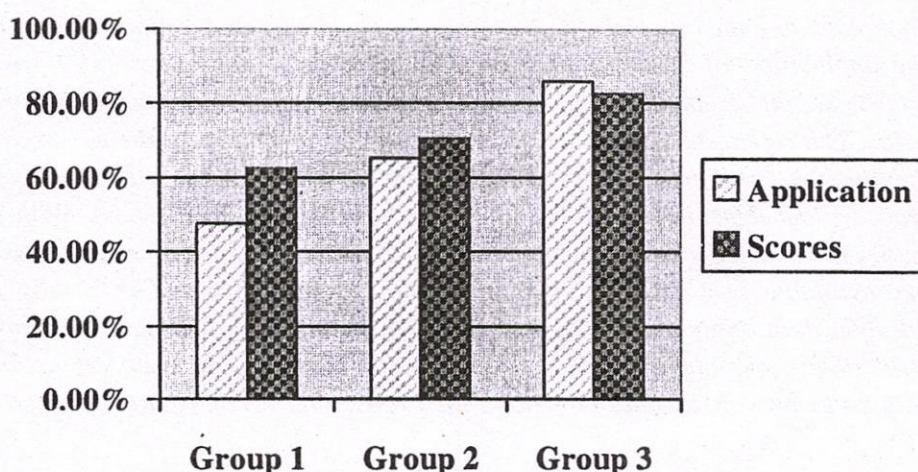

4. Nghiên cứu thực nghiệm & kết quả thu được

Nghiên cứu thực nghiệm:

Nghiên cứu này nhằm xem xét sự ảnh hưởng của việc áp dụng quá trình dịch của Bell. Công cụ để đo sự ảnh hưởng này bao gồm bài dịch, tiêu chuẩn đánh giá bản dịch và bản câu hỏi. Bài dịch là một đoạn văn bản bằng tiếng Anh được chọn lọc theo một số tiêu chí nhất định về từ vựng, cấu trúc câu và ý nghĩa. Bản câu hỏi được thiết kế để biết được các bước mà người dịch thực hiện trong suốt quá trình dịch với mục đích so sánh chúng với các bước mà ông Bell đã miêu tả. Những câu hỏi được đặt ra đều mở nhằm tránh sự trả lời qua loa hay không thật như trong trắc nghiệm. Tiêu chuẩn đánh giá bản dịch cũng đã được xây dựng trên cơ sở tham khảo quan điểm của các nhà nghiên cứu khác và tổng hợp cho phù hợp với quá trình dịch của Bell.

Sự tương quan của việc ứng dụng quá trình dịch Bell và chất lượng bản dịch

Kết quả thu được:

Dựa trên tiêu chuẩn đánh giá bản dịch đã đề nghị, các bản dịch được tính điểm. Điểm số của các bản dịch này được phân thành nhóm căn cứ vào sự phân bố điểm. Các nhóm lần lượt được xem xét về các biểu hiện giống và khác nhau trong quá trình dịch (thể hiện qua các câu trả lời trong bảng câu hỏi nghiên cứu). Từ so sánh rút ra kết luận về các bước thực hiện quá trình dịch của từng nhóm và so sánh với quá trình dịch của Bell. Những thông tin thu được qua phân tích đã cho ra kết quả rất khả quan. Các số liệu và biểu đồ so sánh đã cho thấy rõ việc áp dụng quá trình dịch của Bell làm tăng chất lượng bản dịch. Thật vậy, hầu hết những sinh viên đã thực hiện đúng những bước đã nêu đều tạo ra những bản dịch hiệu quả, dễ hiểu.

5. Kết luận

Với mong muốn xác định mối quan hệ giữa quá trình dịch và chất lượng bản dịch, nghiên cứu đã kiểm nghiệm được tính đúng đắn của lý thuyết đã nêu. Nó khẳng định tính hiệu quả của một phương pháp dịch mà người dịch có thể xem xét áp dụng. Với kết quả nghiên cứu trên, người dịch có thể rút ra một kinh nghiệm bổ ích trong quá trình dịch thuật. Ngoài vốn từ vựng và sự lưu loát ở cả hai ngôn ngữ, còn rất nhiều yếu tố khác tác động đến hiệu quả dịch. Bỏ qua yếu tố tâm lý, sự hiểu biết về văn hoá của ngôn ngữ được sử dụng sẽ giúp cho người dịch hiểu rõ hơn và có cách truyền đạt thích hợp. Tương tự, việc xác định đối tượng tiếp nhận đóng vai trò quyết định trong việc chọn sử dụng văn phong cho bản dịch. Hơn hết, kỹ năng và phương pháp dịch tốt sẽ giúp nâng cao chất lượng bản dịch. Lý thuyết dịch không đưa ra khái niệm bản dịch đúng mà chỉ có bản dịch sát với nguyên văn của tác

giả mà thôi. Nhiệm vụ của người dịch là làm thế nào chuyển tải được những gì đã nhắc đến ở ngôn ngữ gốc sang ngôn ngữ dịch mà vẫn giữ được nguyên ý nghĩa và phong cách của tác giả. Tùy từng mục đích mà người dịch phải chọn cách thể hiện phù hợp. Và, đối với mỗi cá nhân, điều cần thiết là phải biết áp dụng một phương pháp dịch phù hợp.

Nghiên cứu không nhằm mục đích đề cao lý thuyết của Bell. Nó chỉ là sự kiểm nghiệm mối quan hệ giữa việc áp dụng một lý thuyết với ảnh hưởng của áp dụng đó trong thực tế. Kết quả thu được, một lần nữa, khẳng định vai trò của lý thuyết dịch trong thực tiễn. Mong rằng kết quả này sẽ có ích cho những ai làm công tác dịch thuật.

BELL'S MODEL OF TRANSLATION PROCESS: APPLICATION AND EFFECTS

Nguyen Ngoc Tuong Ngan

English Department - School of Education, Can Tho University, Vietnam

ABSTRACT: *The article is likely a presentation of a research on translation theory. It involves the topic, methodology and the outcomes of the research. The research question that has been chosen is "How does the application of Roger T. Bell's model of translation process (1991) result in better translated texts?". So far, from intensive theoretical research, no research or researcher has ever explored the area. The researcher has followed the descriptive approach as the research design for the study to formulate the relationship between the independent variables (the application of Bell's translation process) and dependent variable (the quality of the translated texts). With such a design, research activities have included theoretical and empirical research. The theoretical research was done with resources available in Cantho University and from the Internet. The results from the data collection and upon data analysis have been formulated as research findings. The application of the model of translation process suggested by Bell enhances the quality of the translations. In light of doing research, the findings provided would be helpful for translators. It contributes to the role of theory in practice.*

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1]. Bell, R. T. (1991). *Translation and Translating: Theory and Practice*. London and New York: Longman.
- [2]. Chesterman A. (1997). Memos of translation. ULR: <http://uta.fi/fast/bie/mac/sp1a/sp1a-lec.html>
- [3]. Darwish, A. (1989). The translation process: a view of the mind. ULR: <http://www.surf.net.au/writescope/translation/translation.html>
- [4]. Hatim, B. & Mason, I. (1990). *Discourse and the Translator*. London and New York: Longman.
- [5]. Larson, M. L. (1984). *Meaning – Based Translation: A Guide to Cross – Language Equivalence*. Lanham: University Press of America.
- [6]. Newmark, P. (1982). *Approaches to Translation*. Pergamon: Oxford.
- [7]. Nida, E. A. & Taber, C. R. (1974). *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: E. J. Brill.
- [8]. Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- [9]. Olk, H. (2002). Critical discourse awareness in translation. ULR: <http://www.stjerome.co.uk/translator/vol8.html>
- [10]. Robinson, D. (1997). *Becoming a Translator - An Accelerate Course*. London: Routledge.
- [11]. Tytler, A. F. (1907). *Essay on the Principles of Translation*. London: Dent.
- [12]. Wallace, M. J. (1998). *Action Research for Language Teachers*. UK: Cambridge University Press.
- [13]. Wills, W. (1982). The science of translation. ULR: <http://uta.fi/fast/bie/mac/sp1a/sp1a-lec.html>